

Kapittel 18 Krenkelsens psykologi – og visjonen om den globale landsby

Av Evelin Gerda Lindner¹

Innledning

Min forskning på ydmykelse har sitt utgangspunkt i tysk historie og i min egen bakgrunn som barn av flyktninger i Tyskland etter krigen. Flere millioner etniske tyskere, blant dem mine foreldre, ble tvangsflyttet fra områder i Polen. Min mor var femten når dette skjedde. For henne var dette en ydmykelse som traumatiserte henne dypt, og som preger henne fortsatt, mer enn seksti år etter krigen.

Etter murens fall kunne vi observere enda en ny «runde» med ydmykelse. Østtyskerne trodde at de etter å ha vært undertrykt i sitt eget land i over 40 år, skulle bli tatt imot av vesttyskerne med åpne armer. I stedet ble de sett ned på. Denne erfaringen har sannsynligvis bidratt til at østtyskere etter hvert begynte å understreke sin annerledeshet og søkte tilbake til de positive tingene de hadde i det tidligere Øst-Tyskland. I dag finnes det T-skjorter påtrykt teksten «Jeg vil ha muren tilbake!»

Historieundervisningen har lært oss at Tyskland ble ydmyket etter den første verdenskrig gjennom Versailles-traktaten, og at denne ydmykelsen bidro til at Hitler kunne komme til makten og begynne den andre verdenskrigen.¹ Mitt mål var å finne ut om denne hypotesen var sann. Var det virkelig sånn at ydmykelse kunne føre til krig? Og hvis ja – hvordan og på hvilken måte? Jeg følte at dette var et sentralt spørsmål som sosialpsykologien burde kunne svare på. Ydmykelse som mulig årsak til krig, vold, væpnet konflikt og terrorisme, dette oppfattet jeg som et uhyre viktig og relevant forskningstema. Når jeg begynte å lese den tilsvarende akademiske litteraturen, det var i 1995 og 1996, så ble jeg nokså forbauset over at ordet «ydmykelse» egentlig ikke fantes som akademisk begrep. Ydmykelse ble som oftest behandlet som underform av skam eller trauma, men ikke undersøkt atskilt og for seg selv. Mange svært gode bøker om vold og ondskap omhandler ydmykelse som sentralt fenomen, men ikke som midtpunkt for forskningen.² Siden har jeg skrevet doktorav-

¹ Kapitlet er bearbeidet og tilpasset av red.

handling og artikler³ og har med andre ord hjulpet til med å sette ydmykelse på den akademiske dagsorden.

I min forskning er det begrepet ydmykelse som står i fokus. I dette kapitlet velger jeg i stor grad å erstatte begrepet ydmykelse med krenkelse, da det stort sett innehar samme betydning, for å følge opp gjennomført begrepsbruk i denne boka.

Med feltarbeid i blant annet Somalia, Rwanda og Burundi har mitt fokus vært på krenkelse i krig og konflikt. Men jeg har også – gjennom blant annet arbeidet som klinisk psykolog i Egypt og som foreleser på universitet i Europa, Asia og USA – sett at krenkelse som fenomen kan gjenfinnes på mange ulike områder og nivåer og i mange relasjoner. Jeg har gjennom min forskning satt søkelyset på selve konseptet krenkelse og krenkelsens forekomster: i forskjellige folkegrupper, i familien, i samfunnet og i politisk liv.

Derfor kan – og bør – økt kunnskap og bevissthet om krenkelse og dens konsekvenser være viktig også for deg som leser denne boka om funksjonshemming, diskriminering og krenkelse.

Et komplekst fenomen

Fenomenet krenkelse er meget komplekst. Ordet «krenkelse» blir brukt om (1) følelser, (2) handlinger og (3) sosiale strukturer. Det blir brukt om offerets følelser, nemlig å føle seg krenket, om overgriperes handling, nemlig å krenke offeret, og om samfunnsstrukturer og sosiale tradisjoner som har krenkende virkninger. Begrepet finnes i mange disipliner, i antropologi, sosiologi, filosofi, sosialpsykologi, klinisk psykologi og statsvitenskap. Det at krenkelse er et så tverrfaglig begrep, forklarer kanskje hvorfor det ikke er blitt forsket nevneverdig på dette før, iallfall ikke som avgrenset begrep. Krenkelse er vanligvis blandet sammen med skam, krenket ære eller verdighet. Det er «allestedsnærværende» i forskning på trauma og vold, men fenomenet har ikke blitt fokusert på som eget forskningsfelt. Det jeg har gjort, er å skille ut krenkelse som et eget begrep.

Krenkelse betyr at en person eller gruppe blir holdt nede i en prosess av fornedrelse som skader eller fjerner deres stolthet, ære eller verdighet. Å bli krenket betyr å bli plassert, mot sin vilje og ofte på en dypt smertefull måte, i en situasjon som er mye «lenger ned» i et statushierarki, eller i forhold til den som krenker, enn hva en føler at en kunne forvente. Krenkelse inneholder nedverdiggende behandling som overskrider etablerte forventninger. Det kan involvere vold. Begrepets kjerne er å trykke ned, presse ned eller holde nede. En av de definerende karakteristikene av krenkelse som prosess, er at offeret er tvunget inn i passivitet, gjort hjelpeløs.

Imidlertid er rollen som offer ikke nødvendigvis alltid utvetydig – et offer kan føle seg krenket, også i fravær av noen som helst bevisst krenkende hand-

ling. Krenkelse kan for eksempel være et resultat av en misforståelse, eller av personlige og kulturelle forskjeller angående normer om hva som er respektfull handling. «Offeret» kan til og med finne opp en historie om krenkelse for å manøvrere andre inn i rollen av motbydelige gjerningspersoner. Ulike individer reagerer forskjellig på det å bli krenket: noen blir deprimerede, noen blir synlig sinte, mens andre gjemmer sitt sinne og planlegger hevn.

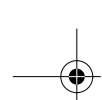
Dessuten kan det skje at en gjerningsperson prøver å krenke noen uten å lykkes, eller en «velgjører» kan krenke ved å prøve å være veldedig, og en tredje part kan observere «ofre» som ikke ser på seg selv slik (eller kan unnlate å se ofrene i tilfeller hvor de finnes). Til slutt kan krenkelse bli søkt i stedet for å bli unngått.

Hvis vi analyserer ordet *ydmykelse*, så oppdager vi det norrøne ord «audmjúkr» – «som lett blir myk»,^{II} og hvis vi betrakter det engelske ordet *humiliation*, så har det som grunnord «humus», som betyr «jord» på latin. Med andre ord: personer som blir ydmyket, blir myke og får presset ansiktet sitt ned mot jorden. Det finnes flere synonymer for ydmykelse, for eksempel krenkelse – som vi bruker i dette kapitlet – eller fornedrelse, som tilsvarende *Erniedrigung* på tysk, *abaissement* på fransk eller *degradation* på engelsk. Det er åpenbart en «spatial metafor»⁴ som utgjør kjernen i disse ordene. Den sentrale betydningen er at noe blir trykket ned; et hierarki blir skapt ved at noen plasserer seg høyere enn noen andre.

Miller⁵ slo opp i Oxford English Dictionary og fant at det engelske ord for *ydmykelse*, nemlig *humiliation*, forandret mening for omtrent 250 år siden. Det var først i 1757 at *to humiliate* begynte å bety å krenke et menneskes verdighet og selvrespekt. Opp til 1757 var bruken av *å ydmyke* forbundet med å få andre til å bøye seg, å underkaste seg, uten noen gjenklang av at dette kunne innebære en krenkelse. At ydmykelse er en krenkelse, er noe nytt, sett i perspektiv av helheten av menneskehetens historie.

Hva betyr det for oss og for et demokratisk samfunn at ordet ydmykelse har forandret sin mening så drastisk for omtrent 250 år siden? Det som var vanlig, ble til en krenkelse. Når vi prøver å finne ut mer om denne dramatiske vendingen, så ser vi at tidspunktet for denne forandringen faller sammen med flere beslektede endringer. På 1800- og 1900-tallet foreslo flere filosofer i Europa at en person burde ha rettigheter ved selve det å være et menneske og ikke som følge av å være borger i et bestemt land eller medlem i en bestemt religiøs eller etnisk gruppe. I 1776 fastslo den amerikanske uavhengighetserklæringen at «all men are created equal», og at alle mennesker «are endowed by their creator with certain unalienable rights, that among these are life, liberty and the pursuit of happiness».

II Bokmålsordboka, <http://www.dokpro.uio.no/ordboksoek.html>.

Jeg vil gjerne oppfordre leseren til å tenke nøye over dette, for jeg tror at det paradigmeskiftet som skjedde for omtrent 250 år siden, ikke er noe som vi «har» og kan legge til side som «fortid», men noe vi må skape hver dag på nytt, og som kan gå tapt hvis vi ikke verner om det. Demokratiet er avhengig av vår innsats. Derfor tror jeg at det er nyttig å gå litt inn i historien og prøve å forstå hva krenkelse, ydmykelse og nedverdiggelse egentlig betyr.

Historiske paradigmeskifter

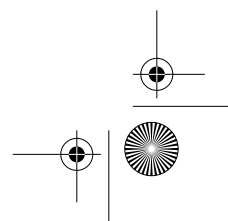
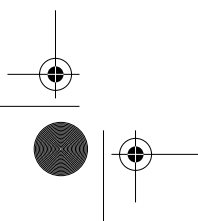
Mer enn nitti prosent av menneskehetens historie tilhører sankere og jegere. Antropologene forteller oss at jegere og sankere levde i grupper av noen få hundre mennesker, som var kjennetegnet av nokså egalitære samfunnsstrukturer. Den eneste «hierarkiserende» handlingen som jegere og sankere utførte systematisk, var å lage redskaper. Altså: Den teoretiske muligheten av at noe kan bli «trykket ned», ble brukt på de materialene og objektene naturen tilbød.

For omtrent ti tusen år siden ble dette grunnleggende annerledes, ved overgangen til jordbrukssamfunnet.⁶ Ikke bare naturen ble «trykket ned» og gjort om til redskap. Også mennesker ble til redskaper. Noen mennesker opphøyde seg selv til herrer og underla seg undersåtter, ikke minst ved bruk av slaver. Slaver var redskaper i herrenes hender, mennesker som hadde blitt ydmyket til den laveste posisjonen i samfunnet. Interessant nok ble ikke dette oppfattet som krenkelse, tvert imot ble det sett på som «nyttig». Det ble ansett som naturens orden eller gudenes vilje eller kort og godt som «sivilisert», i motsetning til «barbarisk». Så lenge også slaverne trodde at dette var naturens løp eller gudenes vilje, så tok de det sannsynligvis som vi tar et uvær, et kirurgisk ingrepp eller en vaksinasjon: det gjør vondt, skulle helst unngås, men det er allikevel uunngåelig, til og med «nyttig» og «riktig» sett i et helhetsperspektiv.

Med andre ord, for omtrent ti tusen år siden ble undertrykkelsens idé utvidet til å inkludere mennesker, og dette ble sett på som en stor fremgang. Dette første paradigmeskiftet kom dermed når ideen om at noe kan bli nedtrykt ble utvidet til også å inkludere mennesker. Dette ble ansett som høyst legitimt.

Det andre paradigmeskiftet i menneskehetens historie, som begynte for omtrent 250 år siden, er menneskerettighetenes budskap. Dette står i sterk motsetning til det første paradigmeskiftet, og fastslår at det slett ikke er legitimt å fornede og krenke mennesker.^{III} Menneskerettighetenes budskap er en ny stemme i den lange «debatten» menneskene gjennomførte med omverden

III Mange elementer i menneskerettighetenes idealer finnes faktisk som del av tradisjonelle regelverk, som for eksempel i Somalia. Det Internasjonale Røde Kors viser i sitt bidrag til boken *Spared from the Spear*, International Committee of the Red Cross Somalia Delegation, 1977, i hvilken grad tradisjonelle krigsregler, for eksempel forbudet mot voldtekt av kvinner, ligner på Genèvekonvensjonen.

og seg selv gjennom historien. Sagt på en annen måte: Det finnes en tidsånd i dag som tilsier at det som mennesker har vurdert som nyttig og legitimt i de siste ti tusen år, ikke lenger er legitimt. Dette er en utrolig revolusjon og en helt forbausende dreining.

Jeg kaller den historiske perioden før det første paradigmeskiftet for *stolthetens periode*, med tanke på mine erfaringer i Somalia. Den neste historiske perioden, etter første paradigmeskifte, kaller jeg *ærens epoke*, med tanke på Rwanda. Den siste tidsperioden, som altså startet for ca. 250 år siden, menneskerettighetenes visjon for fremtiden, kaller jeg *verdighetens epoke*.

Å forstå krenkelsens dynamikk

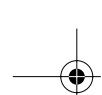
Jeg undersøkte krenkelsens rolle i Somalia og Rwanda og gjennomførte feltarbeid for min doktoravhandling (2001) i Somaliland og Rwanda i 1998 og 1999 og i Tyskland. Etter min doktoravhandling har jeg fortsatt å undersøke emnet i andre verdensdeler, blant annet i Midtøsten og Asia.

Forskningsprosjektet brukte følgende forskningsspørsmål: Hva blir erfart som krenkelse? Hva skjer når folk føler seg krenket? Når er krenkelse etablert som en følelse? Hvilke konsekvenser har krenkelse? Hvilke erfaringer av rettferdighet, ære, verdighet, respekt og selvrespekt er forbundet med følelsen av å være krenket? Hvordan blir krenkelse oppfattet og besvart i forskjellige kulturer? Hvilken rolle spiller krenkelse for aggresjon? Hva kan bli gjort for å overkomme voldelige virkninger av krenkelse? Hvor kan vi finne og observere tilfeller av krenkelse?

Jeg trekker denne forskningen inn her blant annet fordi Somalia og Rwanda representerer to ytterpunkter angående krenkelse og demokrati, og illustrerer hvordan et vellykket demokrati helst bør plasseres midt imellom de to.

Somaliske klaner er kjent for å være nokså egalitære, med «flate hierarkier». Det betyr ikke at alle medlemmene nødvendigvis blir betraktet som like, men det finnes få hierarkiske institusjoner.^{IV} Etter at jeg hadde besøkt Somalia, dro jeg via Kenya til Burundi og Rwanda (1999). Mens Somalia minner om vikingtiden i Norden, minner Rwanda og Burundi om Tyskland før Hitler. I Somalia finnes det et ordtak, «A man deserves to be killed, not humiliated» [«en mann fortjener å bli drept, ikke krenket»]. Dette ordtaket ville være utenkelig i Rwanda og Burundi. Somalia er en uendelig stor og utstrekt halvørken som hovedsakelig blir brukt av nomader, mens Rwanda og Burundi utgjør kjernen til et bitte lite, ekstremt fruktbart og kupert område hvor folk lever av

IV Såkalte somaliske minoriteter danner en slags kaste utenfor samfunnet, og somaliske bønder, som er nødt til å bøye ryggen for å plante og høste, blir foraktet av nomadene som synes at det å bøye seg er motbydelig. De forbinder det å være oppreist med å være stolte og «frie».

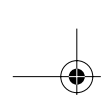
jordbruk. Her finnes det hierarkiske strukturer som har bestått i mange århundrer. Jeg ble oppfordret til aldri å spørre «er du hutu eller tutsi?» for ikke å intensivere etniske skillelinjer. Men folk kom til meg og sa: «Du må bare se på et menneskes kroppsspråk: mange personer med Tutsi-bakgrunn går oppreiste og stolte, mange personer med Hutu-bakgrunn har en tendens til å krype sammen og vise undersåtters villighet til å bøye seg.» Krenkelse, nedverdiggelse, hierarkiske forskjeller, alt dette har blitt institusjonalisert i mange århundrer og nedfelt i utallige regler og skikker, kulturarv og trossystemer. Hierarki, ærbødighet og lydighet blandet med opprør og bitterhet, dette er den kulturelle kjernen i Rwanda og Burundi.

Krenkelse kan knyttes til vold i både Somalia og Rwanda, men på forskjellige måter. I Somalia kunne Siad Barre spille på befolkningens motvilje mot krenkelse og deres avsky mot å bøye seg. Han trengte bare å si «den klanen der har planer om å krenke din klan», så hadde han mobilisert beredskap til å motstå krenkelse med alle midler, inkludert bruk av vold, ikke bare blant lokale klanfyrster, men blant mange av klanmedlemmene. I Rwanda derimot, var det lydigheten mot autoriteter som kunne bli instrumentalisert av makt-eliten til å utføre et folkemord. Provoserende formulert har mange hutuer, de som i historiens løp hadde akseptert å bøye seg, også bøyet seg når de ble bedt om å drepe naboer.

Det er her vi møter den innviklede kompleksiteten i fenomenet krenkelse. Begrepet blir brukt om offerets følelser, nemlig å føle seg krenket, om overgriperes handling, nemlig å krenke offeret, og om samfunnsstrukturer og sosiale tradisjoner som har krenkende virkninger. Det er ofte ofrene, de som en gang ble krenket og deretter følte seg krenket, som senere blir til overgripere som begår krenkende handlinger for å hevne seg.

Det var ikke bare slik at den tidligere krenkede hutu-offergruppen drepte sine tidligere tutsiherrer. Det som hutuene først og fremst måtte «drepe», var kanskje sin egen beundring for de tidligere herrene. Min egen beundring for en elite, tidligere elite eller imaginert elite kan virke krenkende på meg når den eksponerer noe jeg ikke orker å se, nemlig min egen underkastelse.

Hvis man våger en forenklet kategorisering, så befinner tradisjonell kultur i de somaliske hovedklanene seg stort sett *før* det første paradigmeskiftet, fordi mennesker ikke blir brukt som redskap, iallfall ikke i en systematisk, institusjonalisert form blant de store klaner (minoritetene i Somalia er unntatt). Rwanda og Burundi derimot, befinner seg *etter* det første paradigmeskiftet, fordi her har det blitt utviklet kulturelle strukturer hvor mennesket er redskap. Og mange av dem som befinner seg nede i hierarki-pyramiden, har innlemmet disse strukturene i sin egen kropp i den grad at de «aksepterer» å bli krenket, i ydmykhet i stedet for i protest og sinne. I Somalia blir forsøk på å krenke fort besvart med aggressiv motstand, fordi det ikke er forenlig med den somaliske krigerens stolthet å bøye seg.

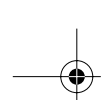
I begynnelsen av feltarbeidet dro jeg til Somalia med et strukturert spørreskjema. Jeg forstod fort at nettopp min vestlige metode krenket samtalepartnerne, altså at jeg ødela betingelsene for det jeg var kommet dit for å undersøke. Resultatet var at svarene ikke ble pålitelige. Validiteten manglet. Da jeg la om min tilnærming og begynte å snakke med folk om mine og deres opplevelser, forstod jeg at mange oppfatter personer som kommer fra Vesten eller Norden som arrogante og kollektivt ansvarlige for den dårlige behandlingen de har fått. Jeg fikk klare meldinger: «Dere koloniserer oss, så innfører dere et såkalt demokrati, som er oss fremmed. Deretter er dere forundret over at diktatorer kommer til makten. Så gir dere dem våpen, så de kan drepe halvparten av oss, og så kommer dere hit og skal forske på og «måle» vår lidelse!» Jeg møtte deres frustrasjon med å fortelle dem at også min familie har lidd i motstand mot Nazi-Tyskland. Mitt mål ble å invitere mine samtalepartnere til å bli medforskere sammen med meg, og tenke gjennom «våre» problemer, som vi mennesker i den globale landsbyen deler, og ikke bare «deres» problemer her i Afrika. Da møtte jeg straks større forståelse.

Krenkelse og menneskerettighetenes epoke

Sammenfatningen ovenfor av historiens gang viser at jegere og sankere begynte med egalitære samfunnsstrukturer eller ved likhetens «linje». For enkelthets skyld kan vi si at de bare kjente stolt likhet og ingen flere nivåer. For omtrent ti tusen år siden ble en skala opprettet, en skala fra «oppe» til «nede» med mange trinn imellom, trinn av status og ære. Menneskerettighetenes budskap lar denne skalaen falle sammen igjen, iallfall delvis. Hierarkier blir ikke nødvendigvis nedbygd, vi har jo fremdeles en statsminister. Forskjellen er at vi omgjør slike hierarkier til en bisak og menneskets verdighet til en hovedsak som ikke bør utsettes for gradering. Menneskerettighetene forkynner ikke nødvendigvis likhet – men likeverd. Menneskerettighetsidealene maner de som tror at de er «bedre», til å komme seg ned fra arrogant opphøyelse til ydmykt likeverd, og oppfordrer alle som ble fornedret og krenket, til å reise seg opp til nettopp likeverdets linje. Menneskerettighetsideologien verdsetter ydmykt likeverd, men fordømmer arrogant opphøyelse som illegitimt, umoralsk og krenkende.

Menneskerettigheters budskap tilsier at hvert menneske har en indre kjerne av verdighet som ikke bør krenkes, og som ikke bør festes til individets andre kjennetegn, nemlig å være leder eller medspiller, mann eller kvinne, voksen eller barn, lys- eller mørkhudet, homo- eller heterofil, «funksjonshemmet» eller medlem av annen religion, nasjon eller «etnisk» gruppe.

Ovenfor nevnte jeg at demokrati og menneskerettigheter ikke er noe vi «har», men noe vi skaper hver dag på nytt. Den foregående lille listen illustrerer dette. Jeg blir nødt til å sette ordet «funksjonshemmet» i anførselstegn,

fordi vår tidsånd har gjort oss oppmerksomme på at det tilhører det gamle hierarkiske paradigmet tenkning å bruke ordet «funksjonshemmet» ukritisk. Dette fordi det setter de «normale» som norm, en norm som står over dem som «mangler noe», med andre ord, selve ordets bruk skaper et hierarki.

I en kultur av ære ble det forventet at man beskyttet sin posisjon på et bestemt statustrinn mot forsøk på fornedrelse. Interessant nok er det formodentlig ofte lettere å ha sin ære krenket i et æressamfunn enn å ha sin verdighet krenket i et menneskerettighetssamfunn. Å leve med mindre ære kan være lettere enn å få såret sin verdighet, fordi å få sin verdighet krenket er som å bli fratatt selve det å være et menneske. Krenkelse i et system hvor det finnes flere trinn, ekskluderer meg ikke som menneske, men plasserer meg noen trinn lavere. Verdighet derimot, er min essens som menneske – og jeg blir ekskludert av hele humanitetens familie når min verdighet blir antastet.

Ære er ofte mer kollektivt og verdighet mer individuelt definert, noe som rører at dette paradigmeskiftet har noe å gjøre med en overgang fra en samfunnsform som vektlegger gruppen, til en struktur som setter individet i sentrum. Det er ofte ikke menneskets individuelle følelser som er ærens felt, men symboler av gruppemedlemskap og gruppens ære. Verdighet derimot, er min verdighet som individuelt medlem i humanitetens familie.

Med andre ord: når æren blir krenket, kan man forhandle en vei ut, blodhevn kan stanses ved hjelp av forhandling. Det er derimot mye vanskeligere å gjøre noe med krenket verdighet. Krenket verdighet berører menneskets innerste vesen. Det er ikke så lett å ha en kjølig distanse og forhandle en vei ut av krenket verdighet. Intense følelser er satt i sving. Det er derfor krenkelse er så viktig å studere og forstå i verdighetens epoke.

Kvinner i Norge og Norden innehar for eksempel en sterkere posisjon i samfunnet enn det de fleste kvinner i resten av verden kan drømme om. Kvinner i mange verdensdeler sliter med å tilegne seg en magesfølelse for at de faktisk «er noen». Det samme gjelder for alle personer og grupper som tilhører deler av samfunnet som tradisjonelt blir belagt med lav status, enten det skyldes funksjonsvansker, seksuell orientering, kastetilhørighet, yrke, hudfarge, etnisitet, kjønn eller religion. Det er svært vanskelig å reise seg fra en sosialisering som har undertrykket sjelen. «Undersatter» går gjennom kompliserte prosesser, fra å beundre «herrens verden» til å imitere den, avvise den og til slutt, i Nelson Mandelas ånd, frigjøre seg fra herre-slave-relasjonen og skape en ny verden. Til og med i hvert individ kan det finnes usikkerhet om hva som er «nyttig» og «riktig». Hvis ikke mange nok forstår at vi ved å være passive tilskuere eller «bystanders»⁷ støtter opp under en uheldig utvikling, kan resultatet bli en verden uten demokrati og likeverd.

Behov for en ny verdensorden

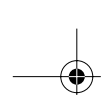
Det er vanskelig å forstå at vi på den ene siden er en passiv del i en historisk forandring, og på den andre siden kan ha et ansvar for å være aktive på en konstruktiv måte. Det er vanskelig fordi situasjonen er så komplisert. Det vi er vitne til i dag, er at mange handlinger som en gang ble vurdert som gunstige, som å slå kvinner og barn eller tyrannisere ansatte og kolleger, blir betegnet som krenkelse, mobbing, traume eller diskriminering. Det er lett å være mot mobbing, men hva er mobbing, hvor skjer dette i mine omgivelser – helt nøyaktig – og hva må jeg forandre hvis jeg vil gjøre alvor av mitt ansvar?

Vanskeligst, men også viktigst for demokrati og likeverd, er, tror jeg, å reflektere rundt det vi og andre mener er «nyttig» og «riktig». Fordi det viser seg at det er akkurat her grensen beveger seg fra en magefølelse av «vanlig» til «krenkende», fra legitimitet til fravær av legitimitet. Dette gjelder spørsmål angående «funksjonshemmede», innvandrere, miljøvern, generasjonsrelasjoner, kjønnsroller, kjønnsrelasjoner, hvalfangst; listen er lang, og det er de «betente» spørsmålene som er kampens felt.

Min forskning på dette feltet tar del i, og er et tegn på, paradigmeskiftet henimot en visjon av menneskerettighetenes budskap, som lærer oss at vi har en indre kjerne som ikke bør krenkes. I det øyeblikket hvor dette budskapet når frem, og min forskning tilsier at menneskene fra hele verden, fra Afrika til Asia (og «funksjonshemmede» fra alle verdenshjørner), har hørt det, så øker lidelsen som følger av krenkelse, på samme tid som også håpet om bedring vokser. Når jeg er fattig og tror at dette på et vis er «riktig», så lider jeg. Men er jeg fattig og vet at dette ikke bare er «vondt», men til og med «galt», nemlig en krenkelse av min essens som menneske, blir lidelsen mye mer intens. Kanskje jeg har følt meg krenket før, men nå har jeg en rett til å føle det, og en rett til å kreve en forandring. Apartheid var en gang «vanlig» og «naturlig», til det ble til en dyp krenkelse av hele humanitetens integritet.

Mange av mine afrikanske venner føler seg dobbelt krenket når de møter forkjempere fra den rike verden som tror at en felles opplevelse av rystelse og oppbrakthet er alt som trengs. Mange afrikanere føler at vestlige hjelpere noen ganger misbruker afrikansk lidelse for å tilfredsstille sine egne behov for å være rystet, noe som ikke fører videre enn til selvgodhet for hjelperne selv. Det er ikke nok å være rystet og samle på flere rystende eksempler bare for å kunne fortsette å være det. Og enda verre, man kan gjenta traumer i stedet for å forlate dem.

Personlige erfaringer med krenkelse styrker ofte evnen til å føle dyp empati og medfølelse med de krenkede i verden. Deres historier kan gi en intens beskrivelse av lidelsene som oppstår når mennesker blir krenket og deres verdighet høyst urettferdig blir tråkket på. Det å føle seg trist, sint, oppbrakt, rasende og rystet er det første som skjer når man blir konfrontert med undertrykkelse.

Til tross for at stadiet av rystelse og sinne er viktig, håper jeg at leserne har kommet over dette stadiet og ikke lenger bare vil leve ut følelser av rystelse over verdens krenkelser. Spørsmålet som leserne stiller, er kanskje: «Hva gjør vi nå?» Rystelse kan lett føre til en farlig og selvgod polarisering hvor vi har de «gode» som er rystet, og der de «onde» påfører krenkelser på verden. Dette er en polarisering som hindrer forandring heller enn å fremme den.⁸ Det som trengs er en konstruktiv strategi for å forandre situasjonen til det bedre.

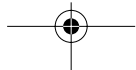
Man kan være pessimistisk når man ser på verden og forstår at den er full av brudd på menneskerettigheter, full av overgrep, diskriminering og krenkelser. Men man kan også være optimistisk. Man kan si at vi lever i en tid med en utrolig revolusjon, en revolusjon som tilsier at vi oppfatter det å ydmyke eller bøye seg som krenkende og på ingen måte gunstig. Det er ikke så rart at verden ser mørk ut når man omdefinierer tidligere legitim atferd til krenkelse. Mitt budskap er at denne omdefineringen skaper nye følelser, nemlig følelser av ydmykelse som er knyttet til krenket verdighet, og som derfor er uhyre sterke. Ydmykhet er det som trengs. Jeg tror at det blir lettere å være ydmyk når man forstår at vi alle er del av en historisk debatt, og at den siste revolusjonen er en vanskelig overgang for alle. Det som er vanskeligst, er å vise respekt og aktelse også i situasjoner av overgrep, som Nelson Mandela har gjort ved å få sine voktere til å bli hans venner.

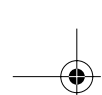
Veien videre – borgere i den globale landsbyen

Margalit sier i sin bok *The Decent Society*⁹ at vi trenger relasjoner og institusjoner som ikke krenker mennesker. Jeg tror vi må bygge den slags relasjoner og institusjoner ikke bare nasjonalt, men på et internasjonalt nivå, for å skape «en anstendig global landsby».

Det er bra og nyttig med en viss grad av hierarki og villighet til å innordne seg. Men nyttigheten blir ødelagt ved overdosering. Homo sapiens ble for «suksessrik» når det gjaldt bruk av naturen, men særlig når det gjaldt bruk av medmennesker. Det er ikke bra å være så uselvstendig at man er engstelig for å bruke trafikklys som reguleringsprinsipp – for å bruke trafikk som metafor. Så snart samfunnet krever bevegelse og kreativitet, er det ikke lenger nyttig å ha mennesker som fungerer som uselvstendige maskiner. I en ny verden trenger vi mennesker som ikke bøyer seg lenger, men arbeider for å nedbygge krenkende institusjoner.

Anstendigheten råder når krenkelsene blir minimalisert. Det kan være krenkelser i relasjoner, men særlig gjelder det krenkelser påført av institusjoner. Anstendighet råder når verdighet er mulig og oppnåelig for alle. Anstendighet betyr ikke at alle må like alle, anstendighet er det minimum som er nødvendig for å få nabolaget til å fungere – sameksistens uten krenkelse – selv om naboene misliker hverandre. Jeg vil løfte kravet om anstendighet fra et

nasjonalt til et globalt nivå, og ber om forente krefter for å oppnå det som skal til for å nå dette stadiet av anstendighet. Visjonen om en anstendig global landsby er omtalt i detalj i FNs millenniumsdeklarasjon fra september 2000.

Mange kritiske røster mener at krenkelse ikke kan elimineres, og hevder at ropet om et «ydmykelsesmoratorium»^V ikke er realistisk. Dette argumentet er delvis riktig, delvis ikke. Det er riktig fordi et av problemene med begrepet krenkelse er at det samme ordet brukes om a) følelser, b) handlinger og c) om prosesser som inkluderer institusjonelle krenkelser, der handlingen er innebygd inne i selve institusjonen (som for eksempel apartheid): «Jeg krenker deg» (handling), og «du føler deg krenket» (følelse), og «hele prosessen kan utspilles i institusjoner som krenker». Følelsen av krenkelse er helt klart en del av det menneskelige følelsesspekteret, og den verken kan eller bør fjernes. Men det er likevel mulig å holde fast på kravet om å minske eller fjerne krenkende handlinger og institusjoner. Offentlig politisk planlegging burde redusere omfanget av krenkende handlinger – disse som er institusjonalisert, så vel som disse som viser seg mer «tilfeldig» – og høyne bevisstheten for krenkende handlinger – tilfeldige og institusjonaliserte – og for hvor destruktive de kan være.

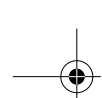
Kvinnens ekspertise står sentralt i denne prosessen. Den globale landsbyen omfatter *en eneste indre sfære*. Den tradisjonelt «maskuline» rollebeskrivelsen, der det å *gå ut*, slåss med fienden og nedkjempe det ukjente – å være endimensjonal, ensidig og mer korttenkt – mister betydning, ettersom dette bare var passende atferd *utenfor* landsbyen eller i de nære omgivelsene rundt den. Om hele verden ses som en eneste stor global landsby, finnes det ikke lenger noe *utenfor*. Mennene, som reisende og oppdagere, var selv ansvarlige for den utviklingen som nå gjør at deres tradisjonelle strategier på mange måter er upassende og dysfunksjonelle.

Å opprettholde sosiale sammenhenger i en indre sfære krever komplekse, relasjonelle, mangesidige, forutsigbare, samlende og helhetlige strategier som mekling, alternative omforente løsninger, og utplassering av politi (for eksempel fredsbevarende styrker) i stedet for tradisjonell militær krigføring. Dette er del av den tradisjonelle «kvinnelige» rollebeskrivelsen som nå øker i betydning.

For meg ser dette ut til å være målet vi må strebe mot. Ikke å fordele merkelapper og utestenge overgripere, men vinne dem over til en bedre verden. Det som trengs for en slik strategi er ydmykhet og ikke hovmod. Ydmykhet overfor våre begrensninger og forsiktighet med å stemple andre.

Menneskerettighetsidealene roper om jevnbyrdighet i betydningen lik verdighet for alle mennesker, som den overordnede retningslinje og rammeverk for globaliseringen. Et eksempel til etterfølgelse er Nelson Mandela. Han har

V Moratorium: opprinnelig betydning: betalingsutsettelse, her i betydningen stans.

snudd offerets krenkelse til noe positivt ved å legge 27 år i fengsel bak seg og gå videre uten hevtanker. Vi må prøve å bygge opp flere personligheter som ham.

Mandela forsøkte ikke å iverksette et perfekt samfunn på et års tid, han forklarte til sine følgesvenner at en slik utålmodighet ville være uhensiktsmessig. Sosiale endringer er en prosess. Gjennom den prosessen må vi ha målet i sikte for å kunne holde oss på riktig kurs, og målet må være å eliminere særlig de institusjonelle krenkelsene, og for øvrig å minske de omseggripende krenkende handlingene med et «ydmykelsesmatorium» – for slik å feire den menneskelige verdighet.

